

שער ב: ראש השנה

א. לדוד מזמור

לפי מנהג ספרד אומרים בליל ראש השנה ויו"כ מזמור כ"ד
מזמור לדוד לה' הארץ ומלואה (מחזור).

הטעם: משום שבמזמור זה המשורר שואל פעמיים "מי זה
מלך הכבוד" וביום זה אנו ממליכים את הקב"ה עלינו (ספרא
חדתא בשם יעב"ץ).

ב. משכימים לבית הכנסת

בראש השנה נוהגים להשכים לבית הכנסת (טוואר"ח ריש סי' תקפד)^א.

הטעם: מאחר ואומרים פיוטים בתפילת ימים אלה, יש
להשכים לבית הכנסת, כדי לקרוא קריאת שמע בזמנה, וכן כדי
לקיים מצות תקיעת שופר בהשכמה, ולסיים התפילה קודם
שש שעות מתחילת היום^ב (ב"ח שם) וסימן אמרו לחמש
ההשכמות לבית הכנסת: "וישכם אברהם בבוקר" (בראשית כ"ב ג)
אברהם, סופי תיבות של: הושענא, תשעה באב, יום כפור,
ראש השנה ופורים (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף סז).

ג. חזן וסומכים

ממנהגי יהדות בבל להעמיד בראש השנה ויו"כ ליד החזן
"סומך" או שני "סומכים", אנשים בעלי קול ערב ויראי שמים
שקוראים או מנגנים את הסליחות והפיוטים (ילק"מ עמ' 107).

הטעם: הואיל ויש פיוטים וסליחות שאינם חלק מתפילת

א וכן בלבוש שם ובהל' יו"כ סי' תרכ.

ב מאריכים (בר"ה) בתפילה עד קרוב לחצות ולא יותר (ח"א כלל קלט סע' ח).

העמידה (שמו"ע), ויש חשש באמירתם ע"י החזן משום הפסק, לכן אומרים אותם הסומכים (שם).

ד. ברכות השחר בקול

יש נוהגים שבראש השנה ויום כפור הש"ץ מברך את ברכות השחר בקול רם והוא מתחיל את התפילה ב"אדון עולם" (ילקוט מנהגים – ממנהגי יהדות אשכנז עמ' 18, ממנהגי אשכנז פרושים עמ' 67).

הטעם: הואיל ואפשר שיש מי שהיה ער בלילה לאמירת תהלים, וספק אם הוא צריך לברך ברכות השחר, לכן הש"ץ אומר בקול ומוציא אותו ידי חובה (אוצר דר"מ עמ' 379).

ה. המלך

בר"ה ויו"כ נוהגים שהש"ץ של שחרית מתחיל לומר "המלך", שבתפילת שחרית בקול רם (ילקוט מנהגים עמ' 68).

הטעם: להדגיש את רעיון מלכות ה' המובע בתפילה, בעיקר בר"ה (מטעמים דמ"ט).

ו. בטרם נגש

יש נוהגים שהש"ץ בעל שחרית פותח בתיבת "המלך", בקול רם ובניגון מיוחד, ממקומו, ואח"כ נגש לתיבה וממשיך "יושב על כסא רם ונשא" (זיו המנהגים עמ' קנו).

הטעם: כדי לרמוז שהוא מקבל עליו עול מלכות שמים לפני שהוא נגש לתיבה להיות ש"ץ (שם).

ג ראה אר"ח סי' תריט סע' ו.

ד ראה אר"ח סי' ד סע' יג ומ"ב שם.

ה בתפילות הימים הנוראים הש"ץ הראשון פותח ב"אדון עולם" וממשיך בפסקי דזמרה עד "המלך" והוא נקרא "מתחיל", אחריו בעל שחרית, אחריו בעל מוסף (שם).

ו עפ"י הסיפור החסידי על ר' אהרן מקרלין כשירד לפני התיבה בשחרית של ר"ה בכה הרבה באומרו "המלך" והסביר אח"כ שנזכר במאמר חז"ל (גטין נג.) על רבן

שער ב: ראש השנה

שעג

ז. "מלך" בקול רם

יש נוהגים שהש"ץ מרים קולו כשהוא אומר "מלך" בכל מקום בתפילת ר"ה (מנהגי ורמיישא לר"י שמש סי' קלו).

הטעם: כדי להביע ולהדגיש את רעיון מלכות ה' שעליו מכריזים בראש השנה.

ח. זכרנו, מי כמוך

נוהגים שבחזרת הש"ץ, בעשרת ימי תשובה, הקהל אומר בקול הקטעים "זכרנו" "מי כמוך" "וכתוב" "בספר חיים" (ילק"מ עמ' 68) ויש נוהגים שהקהל אומר רק "וכתוב" ו"בספר חיים" (שם עמ' 141, 20, ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמ' סח).¹

הטעם: שאין הקהל אומר בחזרת הש"ץ "זכרנו": שכן היא בקשת דבר מועט לעומת מה שביקש קודם בסוף שמו"ע בתפילת לחש: וכתוב לחיים טובים", והטעם שאין אומרים "מי כמוך": כי אין זו בקשת רחמים כי אם ספור שבחו של מקום (שערי הלכה ומנהג סי' רמא).

ט. לא-ל עורך דין

יש נוהגים שביום ראשון של ראש השנה אומרים את הפיוט לא-ל עורך דין בשחרית וביום השני במוסף (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף עח).

יחזון בן זכאי שאמר לאספסיינוס קיסר שצר על ירושלים "שלום עליך המלך", השיב לו הקיסר: חייב אתה מיתה, שאם מלך אני למה לא באת אלי עד עתה. ז במעשה רב (סי' רלא) מובא בשם הגר"א שבחזרת הש"ץ אין הציבור אומר "וכתוב" "בספר", משמע ש"זכרנו" ו"מי כמוך" אומר (ראה ילק"מ עמ' 68, ממנהגי יהדות אשכנז פרושים) אך לפי הערת הגר"ש פישר והגר"ש דבליצקי למעשה רב הכוונה שאף "וכתוב" ו"בספר" אין הקהל אומר בחזרת הש"ץ, (ובודאי שלא "זכרנו" ו"מי כמוך"), משום שדעת הגר"א שבחזרת הש"ץ הקהל רק שומע. ח "כי המבקש צריך לבקש תחילה דבר מועט ואח"כ מוסיף והולך" (טוא"ח סי' תקפב), מה שאין כן הש"ץ שאמר אף הוא "וכתוב" בתפילתו בלחש, כדי שתהא תפילתו שגורה בפיו (שערי ה"מ שם).

הטעם: משום שישנן שתי דעות בגמרא אם בשלש שעות ראשונות של יום הקב"ה יושב ודן בריותיו או בשלש שעות שניות, לכן אומרים ביום אחד לא-ל עורך דין בבוקר בשחרית, וביום השני מאוחר יותר במוסף (שם בשם א"ר).

י. קדוש ונורא

בראש השנה יוה"כ והושענא רבה נוהגים לומר לפני קריאת התורה "אחד אֵלֵהינו גדול אדוננו קדוש ונורא שמו" (בתוספת "ונורא") (אוצר התפילות דף שמח)^ט.

הטעם: משום שבר"ה ויו"כ אומרים בתפילה "ובכן תן פחדך", לכן נקראים הימים: ימים נוראים, "אע"ג דמצד עצמותו הוא נורא תמיד, מכל מקום מוסיפים בימים אלו לומר נורא להורות שבימים אלה מקבלים על עצמנו מוראו ביותר", וכן בהושענא רבה משום שהוא יום גמר הדין' (לקוטי מהרי"ח ח"ב דף נ).

יא. עלינו לשבח

יש נוהגים בתפילת מוסף של ר"ה ויוה"כ כאשר הש"ץ אומר בתפילת עלינו לשבח: הוא אֵלֵהינו, הציבור עונה בקול רם: אין עוד (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף בשם הרוקח).

הטעם: משום שבפרשת כי תבוא מסופר על בני ישראל שהתאספו ליד הר גריזים ועיבל לשמוע הברכות והקללות, כאשר הלויים אמרו "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה" (דב' כ"ז טו) נאמר: וענו כל העם ואמרו אמן, עניה משמע בקול רם, ואלו על יתר הארורים נאמר: ואמר כל העם (לקוטי מהרי"ח שם)^{יא}.

ט לדעת הא"ר (סי' קלר ס"ק ז) יש לומר נורא וקדוש בכל שבת ויו"ט.

י ראה ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח, שבה"ל סי' שעא.

יא נוהגים שהש"ץ והקהל נופלים על פניהם בעלינו לשבח במוסף של ר"ה ויוה"כ כמו בסדר העבודה (אלף המגן על מט"א סי' תקצב אות ב) הרמ"א מזכיר הנפילה בעלינו בהל' יוה"כ (סי' תרכא סעי' ד), אך יש שבר"ה אין נופלים על פניהם רק כורעים ומשתחוים

שער ב: ראש השנה

שעה

יב. הפסקה

יש נוהגים להכריז על הפסקה לפני התקיעות (מט"א סי' תקפה ס"ק א).

הטעם: לתת שהות לתוקע, למקריא ולש"ץ המתפלל מוסף לטבול משום טהרה יתירה, ולשאר הציבור לעיין בכוונת התקיעות (שם ויעב"ץ בסדור ב"י דף שכד ע"ב).

ועוד, משום שמצינו שאין לעמוד בתפילה אחת יותר משלש שעות^א (ר' ראובן מרגליות במישור שנה ז' תש"ו עמ' יט).

יג. ס"ת על הבימה

נוהגים להשאיר את ספרי התורה על הבימה בשעת תקיעת שופר ולהכניסם לארון הקודש אחרי התקיעות דמיושב (רמ"א אר"ח סו"ס תקצ)^ב.

הטעם: להזכיר את תקיעת החצוצרות בשעת הקרבת הקרבנות על המזבח בבית המקדש^י, מאחר והבימה שקוראים עליה דומה למזבח^י והתורה שקוראים – לקרבנות (שו"ת משיב דבר ח"א סי' טו).

ועוד, "מיום שחרב ביהמ"ק אין לנו מגן ומעלה זכרונות לטובה כמו התורה והיא עמידתנו והקיום אשר לנפשנו" (שו"ת משיב דבר שם)^ה.

(מג"א סו"ס קלא) וכ"כ הקיצוש"ע (סי' קכט סע' טז), ויש נוהגים שרק הש"ץ נופל בעלינו (מנהגי קומרנה סי' תלא).

א אסור לאדם לעמוד שלש שעות כפיו פרושות השמים (שו"ת באר שבע סי' עא).
 ב וכן הוא בלבוש ובטורד ריש סי' תקצא, אולם הרמב"ם כותב (הל' שופר פ"ג ה"י) קודם מחזירים הספר ואח"כ תוקעים. וראה כה"ח סי' תקפה סע' ט, וכן נוהגים התימנים נוסח "בלדי" (מהרי"ץ בתכלאל דף סה ע"ב) ועיי"ש הטעם.
 ג רמב"ם כלי המקדש פ"ג ה"ד.
 ד ראה ביאור הגר"א אר"ח סי' תרס ושו"ת חת"ס ח"א אר"ח סי' כח.
 ה ראה מ"ב סי' תקפה סק"ג.

יד. מכסים השופר

נוהגים לכסות השופר בשעת הברכה עליו (באה"ט סי' תקצג ס"ק ג).

הטעם: ע"ש שאמרו במדרש (ב"ר פרשה נו) שאברהם אבינו הצניע את יצחק בשעה שבנה את המזבח, שעליו עקד אותו, כדי שלא יפסל ע"י פציעה מאבן, והואיל והשופר הוא זכר לעקידה לכן מצניעים אותו בשעת ברכה (שדי חמד מערכת ר"ה סי' ב אות יד בשם קדמות הזהר לרד"ל).

ועוד, משום שאצל העקידה נאמר (בראשית כ"ב יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז וכו', אבל עד אז האיל היה מכוסה ממנו, זכר לכך אנו מכסים את השופר (ויצבור יוסף סי' יא).

ועוד, כדי להורות בכך שעיקר המצוה שמיעת קול שופר, לכן אף מברכים לשמוע קול שופר ולא על תקיעת שופר (שו"ת אפרקסתא דעניא סי' קטז)¹.

ועוד, כמו שמכסים את הפת בשעת קידוש שלא יראה בושתי שאין מקדשים עליו (או"ח סי' רעא סע' ט) כך מכסים את השופר כדי שלא יראה בושתי שאין מברכים עליו אלא על השמיעה (שו"ת אבני נזר או"ח ח"ב סי' תלא)².

טו. המקריא

נוהגים שבמקום שיש רב, מרא דאתרא, הוא המקריא לתוקע סדר התקיעות³ (פרמ"ג מ"ז סו"ס תקפה).

1 יש מוסיפים שאם יחזיק בשופר ויעשה ברכה על השמיעה ולא על התקיעה יש משום מעביר על המצוות (פסחים סד:) ולכן מכסים השופר (שו"ת אבני נזר או"ח ח"ב סי' תלא).

2 וראה שו"ת צי"א ח"ז סי' כז שם מובאים הטעמים, ועיין נתיבי עם סי' תקפה המביא דעה שהכוונה "לכסות השופר בשעת הברכה" היינו: ברכות מלכויות זכרונות ושופרות.

3 המנהג לפי הד"מ (סי' תקפה אות ה) "שהחזן המתפלל שחרית מקריא לפני התוקע מלה במלה סדר תקיעות כדי שלא יטעה בתקיעתו, ומנהג יפה הוא".

שער ב: ראש השנה

שעז

הטעם: משום שמובא במג"א (ס"ק יא) "וטוב שיהיה התוקע יודע לכוון הסודות, ואם לא אזי על כל פנים יהיה המקריא יודע, וכשמקריא יכוון הסודות" (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף ע ע"ב). ועוד, שאם יתעורר ספק לגבי טיב התקיעות ידע להורות לתוקע אם לחזור ולתקוע.

טז. תוקעים על הבימה

נוהגים שהתוקע עומד על הבימה שקוראים בתורה (ראה מג"א סי' תקצב ס"ק ו).

הטעם: משום שהתקיעות בשופר בראש השנה הושוו לתקיעת החצוצרות במקדש שהיו על המזבח¹, והבימה בבית הכנסת במקום המזבח (שו"ת משיב דבר או"ח סי' תרסא)².

יז. תקיעות דמיושב

התקיעות שתוקעים בר"ה לפני תפילת מוסף נקראות תקיעות דמיושב, למרות שעומדים בהם (ראה או"ח סי' תקצ סע' ד).

הטעם: משום שבתקיעות הללו מותר לפי הדין לציבור השומע לשבת³, הואיל ועיקר המצוה הוא התקיעות שעל סדר הברכות של תפילת מוסף, ואז גם השומעים חייבים לעמוד (מחצה"ש ריש סי' תקצב)⁴.

ט ראה של"ה מסכת ר"ה כר"א ח"ב עמ' נג'נו בענין סודות התקיעות.
י יש נוהגים שהמקריא רק מורה באצבע במחזור, אבל אינו מקריא בדיבור (ספר המנהגים - חב"ד עמ' 56).

יא לפיכך התוקע חייב לעמוד (שבלי הלקט סי' רפט, מט"מ סי' תתד).
יב לפיכך מקיפים את הבימה בלולבים וספרי תורה כשם שהקיפו המזבח בלולבים וערבות וראה מדור ושמתח בחגיך שער הו"ר.

יג רמב"ם שופר פ"ג ה"י, וכן נוהגים הספרדים והתימנים (כה"ח אות א), וכן הוא בנוהג כצאן יוסף (עמ' רסו): התוקע עומד וכל הקהל יושבים.

יד ועכשיו נהגו הציבור לעמוד גם בשעת תקיעות דמיושב (מט"א סי' תקפה סע' ה) ועיין סדר היום עמ' רז ושו"ת מים חיים סי' מג.

יח. תקיעה גדולה

נוהגים להאריך את התקיעה האחרונה ונקראת "תקיעה גדולה" (מ"ב סי' תקצו ס"ק א).

הטעם: כדי שהשומעים ידעו שהסתיימו התקיעות ויאמרו: אשרי העם יודעי תרועה^{טו}, בדומה לנאמר (שמות י"ט יג) במשוך היובל המה יעלו בהר, הרי שמשיכת הקול והארכתו היה סימן לסילוק השכינה (ספר מהרי"ל הל' שופר סי' יג עמ' רצג).

יט. תקיעות אחרי מוסף

יש נוהגים שאחרי תפילת מוסף של ר"ה תוקעים שלושים קולות (רמ"א סי' תקצו סע' א).

הטעם: "כדי לעורר הלבבות אחר שרוצים לצאת ולהפטור מבית הכנסת שלא ישכחו את כל אשר עשו" (סדר היום עמ' רח).

כ. תקיעות אחרונות

יש נוהגים שבסוף תפילת מוסף של ר"ה אחרי קדיש של עלינו תוקעים שוב תשר"ת תש"ת ותר"ת (לוח א"י, מ"ב סי' תקצו ס"ק ב).

הטעם: להשלים מאה קולות כנגד "מאה פעיות דפעיא אימו של סיסרא", היינו מאה ואחת אותיות הן מ"בעד החלון נשקפה" (שופטים ה' כח) ועד "תשיב אמריה לה" (שם שם כט), כנגדם הנהיגו מאה תקיעות בר"ה (הערוך ערך ערב ח"ד עמ' רנט ומובא בתוס' ר"ה לג: ד"ה שיעור)^{טז}.

טו טעם זה מתייחס לתקיעות דמיושב, וכדי לא לחלק נהגו להאריך בתקיעה האחרונה אף בתקיעות דמעומד.

טז וראה ספר התודעה ח"א עמ' יח ההסבר מדוע לא הנהיגו מאה ואחת תקיעות.

שער ב: ראש השנה

שעט

כא. התוקע עולה לתורה

יש מקומות שנוהגים לכבד את התוקע לעלות לתורה ממנין החמשה העולים לתורה בר"ה (רמ"א סי' תקפד סע' ב).¹

הטעם: כדי שיהא לבו שמח, כי התורה משמחת כדכתיב (תהלים י"ט ט) פקודי ה' ישירים משמחי לב, וע"י כן יאושר כחו שיוכל לתקוע יפה בלי הפסק או טעות, כי אם יטעה הרי הוא סימן רע לשולחיו, כמו כל ש"ץ של תפילה, שמפני זה צריכים להעמיד מי שרגיל בתפילה כמו שפירש"י בריש פרק סדר תענית כיצד (תענית טו. ד"ה ורגיל) (לבוש סי' תקפד סע' ב).

כב. מי שברך לחולה

כאשר אומרים מי שברך לחולה בראש השנה או יום כיפור אין מוסיפים כבשבת ויו"ט "שבת היא מלזעוק" "יו"ט הוא מלזעוק", וגם אם חל ראש השנה ויו"כ בשבת אין לומר "שבת היא מלזעוק" (מטה אפרים סי' תקפד סע' כה).

הטעם: כיון שימים אלה הם אכן ימי דין וזעקה, וכשם שאמרו במסכת ר"ה (זו.) כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי, כמאן? כר' יוסי, כלומר אנו מתפללים בכל יום על החולים והתשושים משום שאנו סבורים כר' יוסי "אדם נידון בכל יום", משמע שביום דין יש להתפלל על החולים (אלף למטה על מט"א שם).

כג. אבינו מלכנו במנחה

אם מסיימים תפילת מוסף אחרי חצות היום ומתפללים מיד מנחה גדולה, אין אומרים במנחה אבינו מלכנו (מע"ר סי' רז, לוח א"י).

¹ ויש מקומות שמכבדים אף את הש"ץ המתפלל תפילת מוסף בר"ה ויוה"כ (לבוש שם), ודווקא אם אינם מקבלים שכר עבור התקיעה או התפילה (א"ר שם).

הטעם: משום טירחא דציבורא, ומשום שאסור להתענות ביו"ט כמו בשבת"י (מפי הרב שריה דבליצקי).

כד. סימנא מילתא היא

יש נוהגים לאכול בליל ר"ה הראשון"י מיני ירקות שבשמותיהם יש רמז וסימן לטובה, ובשעת אכילתם אומרים יהי רצון מענין הרמז שיש בו, כגון סלק – יה"ר שישתלקו שונאינו, ראש כבש או דג – יה"ר שנהיה לראש ולא לזנב, בשר שמן – יה"ר שיהא חלקנו שמן (או"ח תקפג סע' א וב, ערוה"ש שם)².

הטעם: כדי להזכיר לאדם שהוא עומד בדין ביום זה ויתעורר לתשובה (א"ר שם בשם השל"ה).

ועוד, בר"ה מבקשים בעיקר על עניני מלכות שמים כגון: ובכן תן פחדך, ותמלוך אתה הוא ה', ועל עניני העולם הזה מבקשים רק ברמז ע"י סימנים בלבד (ס' התודעה ח"א עמ' טו)^{2א}.

כה. תפוח בדבש

יש נוהגים לאכול בר"ה תפוח מתוק בדבש ואמרים יה"ר שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (רמ"א סי' תקפג סע' א).

יח ראה רמ"א סי' תקכט סע' ב ואו"ח סי' רפח סע' א.
 יט לפי מנהג ספרד אף בלילה השני (ס' התודעה ח"א עמ' טו).
 כ בגמרא (הוריות יב. כריתות ו). אמרו סימנא מילתא היא היינו: לסימן משמעות, ונזכרים שם מיני ירקות שבשמותיהם הארמיים ישנם רמזים טובים, ולכן מומלץ לאוכלם בר"ה כגון: קרא = דלעת, רוביא = גרגרנית יונית (חילבה בפי עדות המזרח), כרתי = כרשה (ירק מאכל הדומה לבצל). החת"ס לא היה שותה בר"ה מי סודה התוססים ומעלים קצף (=רוגז) (זיו המנהגים עמ' קנו), והגר"א לא היה אוכל ענבים "והטעם עפ"י הסוד" (מע"ר סי' רי) וע"ע מט"א סי' תר סק"ו.
 כא על השפעת הסימן על הגזירה העתידה ראה רמב"ן בראשית י"ב ו וח"א כלל קלט ס"ק ו. מטעם זה יש להמנע בר"ה מאכילת פרות וירקות חמוצים, מרים או שאינם בשלים וכן מכעס ורוגז (מ"ב סי' תקפג ס"ק ה, וסי' תר ס"ק ד וה).

שער ב: ראש השנה

שפא

הטעם: התפוח הוא "רמז לשדה תפוחים הידוע למקובלים" (מהר"ל עמ' רעז) כב.

הטעם לטבילתו בדבש: ע"ש הנאמר (שמות ט"ו כה) שם שם לו חק ומשפט וסמוך לו (שם שם) וימתקו המים, ור"ה הוא יום המשפט. ובנביאים נאמר (ש"א כ"ה לח) ויהי בעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימת, ופרשו חז"ל (ר"ה יח.) אלה עשרת ימי תשובה ובאותו פרק (שם יח) נאמר: ומאה צמוקים ומאתיים דבלים, ובכתובים נאמר (תהלים י"ט ז) משפטי ה' אמת ובסמוך לו: ומתוקים מדבש ונופת צופים (מהר"ל שם) כג.

ועוד, ע"ש הנאמר (נחמיה ח' ז) אכלו משמנים ושתו ממתקים, וזה היה בראש השנה כנאמר שם (פסוק ב) ביום אחד לחדש השביעי. **ועוד,** "הטעם דאוכלין דברים מתוקים שיגזור הקב"ה עלינו שנה טובה ומתוקה" (מהר"ל שם) כד.

כו. הפרוסה בדבש

יש נוהגים בראש השנה לטבול את פרוסת הלחם שמברכים עליה המוציא בדבש (לבוש סי' תקפג סע' א ומג"א שם ס"ק א).

הטעם: לסימן שתהיה השנה החדשה מתוקה כדבש^{כה}, ורמז לכך ממזמור פ"א שהוא שיר היום של ר"ה שנאמר בו (פסוק יז) ויאכילהו מחלב חטה (=פרוסת המוציא) ומצור דבש אשביעך (לקוטי מהר"ח ח"ג דף סו) כז.

כב שדה תפוחים בארמית: חקל תפוחין, כנוי בקבלה למקום השכינה. על הפסוק (בראשית שם) וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה', אמרו בב"ר (פר' סה אות כב) בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן, ובמסכת תענית (כט:) כריח שדה של תפוחים. וראה זהר פר' שמות דף פח זומר לשבת מהאריז"ל למיעל גו פתחין דבחקל תפוחין דאינון קדישין.

כג מקור הדרוש ברוקח סו"ס רא ושם הביא רק את הרמז מהכתובים.

כד וכן הוא ברמ"א (שם).

כה מקור לסימנים בראש השנה בכריתות ו.

כו וע"פ הקבלה יש לטבול תחילה במלח (כה"ח סי' תקפג אות טו).

כז. דגים

יש נוהגים לאכול דגים בסעודת ראש השנה^{כז}, לסימן ברכת "פרו ורבו" שנתברכו בהם הדגים בעת בריאתם (בראשית א' כב) כ"ח, ויש הנמנעים לאכול דגים בר"ה (ברכ"י סי' תקפג סע' ד בשם הרשב"ץ) כ"ט.
הטעם של הנמנעים: משום שמצינו במקרא "דג" בכתוב מלא "דאג" (נחמיה י"ג טז) לשון דאגה (ברכ"י שם).

כח. אגוזים

יש נוהגים לא לאכול בראש השנה אגוזים (רמ"א סי' תקפג סע' ב בשם מהרי"ל) ל.
הטעם: אגוז בגימטריא חט(א) (שם).

ועוד, שאכילת אגוזים גורמת לליחה (כיח וניעה) הנדחקת בגרון ומפריעה לתפילה (שם) "כי בר"ה צריך שתיקה ביותר כדי לכיון מה שאומר השי"ץ ומכל שכן בעת תקיעת שופר, וע"י החיכוך בגרון להוציא כיח וניעה מתבטלים השומעים" (מט"א שם ס"ק ג).

כט. שינה ביום

יש נוהגים לא לישון ביום בראש השנה (רמ"א אר"ח סי' תקפג סע' ב) לא.
הטעם: ע"ש שאמרו בירושלמי: מאן דדמיך בריש שתא דמיך

כז אבודרהם עמ' רסו.

כח וכן וידגו לרוב (ברא' מ"ח טז) כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרעה שולטת בהם (רש"י שם).

כט במחזב"ר (סי' תקפג) כותב שמצא סיוע לכך בתקוני הזהר, והעיר בעל מט"א (תקפג, ג) שהמנהג במדינתנו כאבודרהם ומחזירים אחר דגים.

ל ויש נוהגים להמנע מאכילת אגוזים עד שמיני עצרת (ילק"מ עמ' 67).
 לא לדעת האר"י מותר לישון אחרי חצות (מג"א שם).

שער ב: ראש השנה

שפג

מזלא (=מי שישן בר"ה ישן מזלו) (ד"מ לטור או"ח סי' תקפג, ט"ז וביאור הגר"א שם)^{לב}.

ל. תשליך^{לג}:

ביום א' של ראש השנה אחר מנחה, קודם שקיעת החמה, הולכים לשפת הנהר או ליד באר מים חיים ואומרים (מיכה ז' יח) **מי א-ל כמוך נושא עון וכו' (רמ"א או"ח סי' תקפג סע' ב)^{לד}.**

הטעם: מובא במדרש תנחומא (פרשת וירא פיס' כב) שבשעה שאברהם ויצחק הלכו לעקידה השטן ניסה לעצור בעדם וזימן להם נהר שנכנסו בו עד לצוארם, לפיכך הולכים בראש השנה לנהר כדי להזכיר זכות אבות ועקידת יצחק (ספר מהרי"ל הל' ר"ה סי' ט עמ' רעז, לבוש סי' תקצו).

ועוד, המים קדמו לבריאת העולם, "לכן אנו הולכים על המים בר"ה, שהוא יום הדין, לשום כל אחד על נפשו ענין בריאת העולם וכו' ומתחרט על ידי זה על כל עונותיו, וחטאיו נמחלים" (תורת העולה לרמ"א ח"ג פנ"ו)^{לה}.

ועוד, בספר נחמיה נאמר (ח' א"ב) ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים וכו' ביום אחד לחדש השביעי (אוצר דו"מ עמ' 449)^{לו}.

ועוד, זכר להמלכת הקב"ה עלינו ואמרו (הוריות יא.) אין מושחין את המלכים אלא על המעין (ברוך שאמר עמ' שסב).

לב בירושלמי שלפנינו מאמר זה לא נמצא, ועיין תוספת ברכה פר' אמור (ויקרא כ"ג כד) המפרש "דדמין בריש שתא" שבירושלמי באופן אחר.

לג ע"ש "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" שאומרים אז.

לד מובא ביוסף אומץ סי' תתקעה. ויש מקהלות החסידים שנוהגים לומר "תשליך" בין כסה לעשור ולא בר"ה, ויש שאומרים ביום שבו נאמר בסליחות הפיוט "שלוש עשרה מידות" (ילק"מ 141).

לה וראה עיון תפילה לר"צ מעקלענבורג, ורשה תרנ"ה עמ' 427.

לו ויש שמנערים שולי הבגדים, ע"ש הנאמר (שם ה' יג) גם חצני נערת, ועוד טעם: מסמל נטישת החטא (מנהגי בית יעקב).

לא. תשליך במקום של דגים

נוהגים לומר תשליך ליד נהר או אגם שיש בו דגים (מג"א סי' תקפג ס"ק ה).

הטעם: משום שבני אדם נמשלים לדגים הנאחזים במצודה, וכן נאמר (קהלת ט' יב) כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה (מט"מ סי' תתכ).

לב. תשליך ביום ב'

כאשר יום א' של ר"ה חל בשבת נוהגים לומר תשליך ביום ב' של ר"ה (מ"ב סי' תקפג ס"ק ח) לז'.

הטעם: משום שאם הנהר הוא מחוץ לעיר לא יוכלו להביא ספרים לאמירת תשליך (פמ"ג מ"ז סי' תקפג).

לז יש שהיו הולכים לתשליך ביום א' גם אם חל בשבת (שע"ת שם ס"ק ו בשם שבו"י).